

Elizabeta Serdar

Hrvatski školski muzej, Zagreb

UDK 069.5:676.822](497.521.2)

Primljeno: 26. 1. 2021.

Prihvaćeno: 5. 3. 2021.

Stručni članak

ZBIRKA RAZGLEDNICA I SLIKOVNOG TISKA HRVATSKOGA ŠKOLSKOG MUZEJA

Sažetak

Zbirka razglednica i slikovnog tiska do 2011. bila je u sastavu Zbirke fotografija. Prijedlog za razdvajanje uslijedio je zbog višegodišnjega rasta broja razglednica nakon otvorenja stalnoga postava, a pristizale su darovima, ali i otkupom. Sada sadržava oko 2000 predmeta. Osnovni kriterij za prikupljanje je motiv školstva i povezanost sa školstvom, premda mnoge od njih imaju veliku umjetničku vrijednost. Najčešći su prikazi školskih zgrada, zatim skupina učenika i nastavnika, a treba izdvojiti i skupinu dopisnica i razglednica s motivom zgrade Hrvatskoga učiteljskog doma, u kojoj je Muzej smješten. Razglednice postaju sve popularnije u javnosti, pa mnogi muzeji toj građi posvećuju sve veću pozornost, a mnogi gradovi odlučuju se za predstavljanje publiciranjem prikupljenih razglednica. U našem muzeju one su obrađene u računalnom programu, preventivno su zaštićene i čuvane, kao i fotografije, u odgovarajućim i kontroliranim mikroklimatskim uvjetima.

Ključne riječi: *Hrvatski školski muzej (Zagreb)*

Zbirka razglednica i slikovnog tiska, razglednice, dopisnice, muzejske zbirke

Zbirka razglednica i slikovnog tiska bila je sastavnim dijelom Zbirke fotografija, odnosno prije Zbirke izvornih fotografija, sve do 2011. godine.¹ Broj razglednica unutar nje znatnije se povećava nakon otvorenja stalnoga postava (2000.), kada je široj javnosti detaljnije predstavljena djelatnost Muzeja. Muzej počinje dobivati sve više ponuda za darovanje i otkup građe, među ostalim i razglednica. Njihov će broj sustavno rasti te zbog svojih specifičnosti zavrijediti da se ustroji kao zasebna zbirka.

---

¹ Zbirka je ustanovljena Statutom Hrvatskoga školskog muzeja 2011. te potom prijavljena Muzejskom dokumentacijskom centru u Registar muzeja, galerija i zbirki.

Zahvaljujući nekolicini deltiologa², kartofila, kolekcionara i njihovoj odluci da iz svojih kolekcija izdvoje one razglednice koje će, u prvom redu zbog motiva, zanimati Hrvatski školski muzej Zbirka se povećava.

Godine 2014. Zbirka razglednica i slikovnog tiska stekla je status kulturnoga dobra i upisana je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske na Listu zaštićenih kulturnih dobara pod rednim brojem 6101. (Rješenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Uprave za zaštitu kulturne baštine, od 20. studenog 2014.).

1. Opis Zbirke, motivi

Zbirka sadržava oko 2000 predmeta (razglednica, dopisnica, slikovnog tiska...). Ova vrsta građe u Zbirku se prikuplja od osnutka Muzeja, o čemu svjedoče prve inventarne knjige.

Profil Hrvatskoga školskog muzeja (jedinoga muzeja u Hrvatskoj specijaliziranog za područje povijesti školstva i pedagogije) odredio je i osnovne tematske cjeline Zbirke, odnosno politiku prikupljanja građe. Premda mnoge razglednice u ovoj zbirci imaju umjetničku vrijednost, primarni kriterij sakupljanja je motiv, povezanost s poviješću školstva.

Razglednice u Zbirci datiraju od druge polovine 19. stoljeća do suvremenosti. U najvećem broju zastupljene su one s motivom školskih zgrada gradova i mjesta diljem Hrvatske (oko 50 %). Škola se javlja kao zaseban motiv ili je jedan od nekoliko prizora određenoga mjesta, pored nekih drugih važnih objekata kao što su crkve, dvorci, trgovine... (inv. oznake 32506, 32592, 32727, 32774, 32903, 33055, 33109, 33256, 33308, 33376...).

Svakako su najvažnije one najstarije, primjerice iz Brinja, Požege, Ogulina, Sušaka, Karlovca, Petrinje, Zagreba, Gospića, Marije Bistrice i Đakova. Zasad najstarija razglednica koju Muzej posjeduje ona je poslana 1893. s četiri prizora (jedan je *učiona*) Brinja, rađena u litografskoj tehnici (inv. oznaka 32515).

Sljedeća najzastupljenija skupina su razglednice s motivima skupine učenika, najčešće razreda ili nastavnika, uglavnom školskih zborova (primjerice inv. oznake 32500, 32711, 32723, 32926, 33413, 34532, 42370).

Posebno su važne razglednice s kraja 19. i početka 20. stoljeća vezane uz osnutak Hrvatskoga školskog muzeja, portreti poznatih hrvatskih učiteljica i profesora: Jagode Truhelka, Ivana Filipovića, Mate Lovraka... (inv. oznake 33488, 34460, 42626...) i motivi zgrade Hrvatskoga učiteljskog doma, u kojoj je danas smješten Muzej (inv. oznake 32854, 33047, 33439, 33498, 33500...).

Slijede prikazi i portreti drugih istaknutih osoba, hrvatskih pisaca: Miroslava Krleže, Gustava Krkleca, Ante Kovačića, Augusta Šenoe... (inv. oznake 33432, 33565, 34349...). Razglednice su često reprodukcije slika poznatih hrvatskih umjetnika, među

---

2 Pojam deltiologija odnosi se na proučavanje i sakupljanje razglednica. Riječ je 1945. skovao profesor Randall Rhoades (Ohio, Sjedinjene Američke Države).

ostalima Vlahe Bukovca, Otona Ivekovića, Mencija Clementa Crnčića, Vanje Radauša (primjerice inv. oznake 34133, 34150, 34448, 34452, 34828).

U manjem broju slijede različite promidžbene razglednice, one koje prikazuju određene događaje, različita umjetnička djela, djecu, scene iz obiteljskoga života. Ostali, gotovo pojedinačni primjerci nekih drugih motiva zatečeni su ili nabavljeni unutar većih cjelina građe. Skupina *Slikovni tisak* znatno je manji dio Zbirke i sadržava pojedinačne primjerke tiskanih uvećanih fotografija ili grafika s različitim motivima, prigodne čestitke ili donacije nekih hobija učenika (primjerice prikupljanja svetih sličica).

Autori razglednica poznati su fotografi i litografi, a oni su često i nakladnici, primjerice Weiss & Dreykurs, Griesbach i Knaus, svjetlotiskarski zavod R. Mosingera, I. Reich.

Razglednice “zlatnoga doba”, odnosno početka 20. stoljeća, kada ih svijetom putuje na milijune, različitih su tehnika i motiva, prikazuju gradove, djela likovnih umjetnika, portrete glumaca ili pisaca, a čak se i obiteljske fotogra-

Kongregacija učiteljica u Zagrebu, 1908. (HŠM 32525)

fije šalju kao razglednice. Godine 1897. u Sjedinjenim Američkim Državama izrađen je prvi fotopapir, pa se ubrzo javljaju prve fotorazglednice. Prvi svjetski rat zaustavio je razvoj razglednica, ali i tada se tiskaju one “ratne”, s propagandnim porukama i ratnim scenama, kakvih je također nekoliko u ovoj zbirci.

Dijelom su razglednice Hrvatskoga školskog muzeja neispisane, a one ispisane rukom pošiljatelja često sadržavaju dodatne zanimljivosti ili su poslone ili adresirane na neku važnu, poznatu osobu (prosvjetni, kulturni djelatnici...).

2. Pojam razglednice

Danas su u upotrebi različite definicije razglednice, odnosno njezine preteče dopisnice. Austrija se spominje kao zemlja koja 1869. prva uvodi karte dopisnice (*Correspondenz Karte, Levelezö Lap*). Prihvaćajući podjelu razvojnih faza razglednice prema kartofilskom autoritetu Horstu Hilleu, možemo ustvrditi da Hrvatski školski muzej zasad nema *prethodnica razglednice* (razdoblje prije 1872.), ali ima onih iz iduće faze *rane razglednice* (1872. – 1896.) te naravno sljedećih razdoblja: *stare razglednice* (1897. – 1905.), *starije razglednice* (1906. – 1918.), *novije razglednice* (1919. – 1945.), *nove razglednice* (1946. – 1960.) i *moderne razglednice* (nakon 1960.) (Hille, 1993). Prve su tiskane litografskom tehnikom, litografije-razglednice nastale do kraja 19. stoljeća, prepoznatljivog su reversa s jednim adresnim poljem (i markom). Litografirane

Pučka škola u Brinju, 1893. (HŠM 32515)

Kraljevska nautička škola u Bakar, 1899. (HŠM 32842)

razglednice karakteriziraju istančano izvedeni ukrasi u boji, tonski prijelazi te otisnuti tekstni dodaci *Grüss aus...* (Pozdrav iz...). Ofset će svojom pojavom u 20. stoljeću, zbog mogućnosti većih naklada u kraćem vremenu, odnosno povećane potražnje, zamijeniti prijašnje tehnike. Format razglednica bit će od 140 × 90 mm pa sve do današnjih 157 × 105 mm.

Prema nekim kriterijima, razglednice se ubrajaju u sitni tisak, one su neknjižna grafička građa, srodne su fotografiji, ali nisu njezina podvrsta. Nastaju tiskarskim tehnikama, osim u slučaju fotografskih razglednica, koje nastaju fotografskim postupkom osvjetljivanja iz negativa. “Međunarodna federacija bibliotekarskih ustanova razvrstava razglednice u neknjižnu grafičku građu... ona je dio arhivskoga gradiva” (Leko, 2015, 17-18).

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, koja prema Zakonu o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti iz 2019. razglednice prikuplja kao obvezni primjerak, uvrstila ih je u Grafičku zbirku (Maštrović, 2019). Posjeduje preko sto tisuća razglednica, što je svakako velik problem za obradu, stoga se ponekad predlaže grupna obrada manje vrijednih primjeraka.

Muzeji koji u svojem sastavu imaju razglednice u mnogo su povoljnijem položaju jer prikupljaju i zadržavaju samo one primjerke koji odgovaraju njihovim potrebama, odnosno profilima i politikama prikupljanja. Premda imaju i grafičke zbirke, nisu se odlučili ovdje stvarati podzbirke. Tako su u Muzeju grada Zagreba razglednice koje su bile u sastavu Zbirke fotografija, fotografskog pribora i razglednica 2017. odvojene u zasebnu zbirku. U Muzeju za umjetnost i obrt Razglednice su podzbirka zbirke Fotografija – starija.

Razglednice imaju veliku popularnost u javnosti. Sve su češće publikacije gradova u kojima se oni predstavljaju preko njih, primjerice popularni Milčecov *Pozdrav iz Zagreba* (1986.), zatim *Pozdrav iz Bjelovara* (1994.), *Pozdrav iz Malinske* (1995.), *Sisak na starim razglednicama* (1996.), *Kartulini z Labinščine* (1997.), *Knin na*

starim razglednicama i vedutama (2011.). Muzeji koji imaju velike zbirke razglednica predstavljaju ih na izložbama i u bogatim katalogima. Gordana Milaković, voditeljica Zbirke starih razglednica, autorica je izložbe i opsežnoga kataloga Povijesnoga i pomorskog muzeja Istre iz Pule *Istra Istria MEMENTO* (2015.).

Velika je vrijednost u starim razglednicama, pokazuju to brojni upiti stručnih službi za uvid u njih. “One su autentičan dokument tadašnjega izgleda hrvatskih i drugih europskih gradova, naselja i znamenitih arhitektonskih i kulturnih spomenika, te su stoga nezaobilazan izvor za mnoge istraživače, kako povjesničare tako i konzervatore, kojima su ponekad jedino svjedočanstvo o tome kako je nešto izgledalo. Upravo su razglednice bile iznimno važne za obnovu mnogih uništenih ili jako oštećenih objekata u prošlim ratovima”

(Maštrović, 2019, 717-718). To potvrđuje i najnoviji poziv nakon nedavnoga razarajućeg potresa u Petrinji. Gradski muzej Sisak preko svojega Facebook profila započeo je objavljivati motive grada sa starih razglednica i fotografija i time pokrenuo akciju prikupljanja slikovne građe koja će pomoći u njegovoj obnovi.

Nekoliko je tumačenja o pojavi prvih razglednica, a i o samoj njezinoj definiciji. Uglavnom se prihvaća da je stvorena devet mjeseci nakon nastanka dopisnice, 1870. godine. Horst Hille drži da po pravilu ilustracija treba biti na posebnoj strani razglednice, a ne na strani na kojoj je adresa primatelja i prostor za poruke. Postoji nekoliko verzija o tome koja bi bila najstarija razglednica u Hrvatskoj: prema jednim je to ona iz 1886. (Poreč), a prema drugima iz 1888. (Zagreb) ili 1889. (Rijeka). Zasad je najstarija razglednica (litografska tehnika) koju posjeduje Hrvatski školski muzej ona poslana 1893. s četiri prizora Brinja. Ova je kategorizacija naravno promjenjiva jer fond Zbirke nije konačan, nego se podrazumijeva daljnja dopuna novim, možda i starijim razglednicama.

Hrvatski izdavači zbog razvijene tiskarske tehnologije u početku razglednice tiskaju u inozemstvu, najčešće u Njemačkoj. Podatak o stranom tisku najčešće je

Motivi iz Petrinje, 1899. (HŠM 33308)

Hrvatski učiteljski dom u Zagrebu, 1901. (HŠM 32854)

otisnut na rubu razglednice. U nedostatku pravoga podatka o njezinu nastanku datiranje se obavlja prema žigu ili rukopisu pošiljatelja odnosno navedenom datumu i godini. Nerijetko su knjižari koristili stare zalihe razglednica, pa su one često nešto starije od datuma na žigovima ili u rukopisima pošiljatelja. I sam izgled razglednice dosta govori o njezinoj starosti. Za najstarije razglednice iz 19. i one iz prvih nekoliko godina 20. stoljeća karakteristična je jedna strana za adresu i marku, a druga sa slikom i malim izbijeljenim prostorom za tekst ili poruku. Tek se poslije (od 1902.) revers dijeli na dva polja (za tekst i adresu) kao što je i na današnjim razglednicama. U hrvatskom jeziku u početku ne postoji pojam “razglednica”, nego se rabe nazivi *nove karte s vidici* ili *karte-dopisnice*. Mnoge su fotografije poznatih fotografa završile kao razglednice, ali je česta pojava da njihovi fotografi ostaju anonimni jer je na razglednici obično naznačen nakladnik.

Prvi svjetski rat zaustavio je razvoj razglednica, ali se i tada tiskaju “ratne” razglednice s propagandnim porukama i ratnim scenama, koje također posjedujemo u ovoj zbirci.

3. Obrada i dokumentacija

Zbirka je obrađena u programu Modolor++, prethodno M++ (tvrtke Link 2), u elektroničkoj Inventarnoj knjizi. Manji je dio inventariziran u konvencionalnim inventarnim knjigama Zbirke fotografija (prije Zbirke izvornih fotografija), prepisane su u računalni program M++ i imaju slovnu oznaku Mf. Zbirka ima fotodokumentaciju, građa je u cijelosti digitalizirana. Velik je broj korisnika ove zbirke, istraživača povijesti školstva koji proučavaju najčešće povijest pojedinih škola, ustanova ili kraja, a i pojedinih osoba, učitelja. Program Modolor++ pokazuje se izvrsnim upravo zbog mogućnosti ažuriranja zapisa s vremenom te maksimalnoga izlaženja ususret korisnicima koji najčešće nemaju dovoljno podataka o svojoj temi istraživanja. Naime, sustav pretraživanja ovoga programa izvrsno funkcionira.

Dio razglednica korišten je u našem stalnom postavu (*Hrvatski školski muzej*, 2001), ali i u drugim tematskim izložbama našega muzeja i drugih institucija. Korištenje građe omogućeno je na zahtjev u predviđenom prostoru, koji je pod videonadzorom, ali sve češće davanjem skenirane građe na uvid.

4. Uvjeti čuvanja, zaštita i smještaj

Zbirka je smještena u odgovarajućim i kontroliranim mikroklimatskim uvjetima. Razglednice su pohranjene u posebnim PAT testiranim, beskiselnim (pH 7,5-9,0) fotoalbum kutijama. U njima su uložene album stranice od polipropilena, koje su također prošle test fotografske aktivnosti PAT (Image Permanence Institute, Rochester, Sjedinjene Američke Države). Kako su stranice prozirne, vidljiv je i avers i revers razglednice, pa ih nije potrebno izvlačiti pri pregledavanju. Svi su primjerci u vrlo dobrom, očuvanom stanju i ne zahtijevaju restauriranje.

Album kutije smještene su u vatrootporni *Primatov* limeni ormar koji se nalazi u zasebnoj čuvaonici Zbirke fotografija i Zbirke razglednica i slikovnog tiska. Veći formati slikovnog tiska, zaštićeni beskiselinskim omotima, smješteni su u ladičaru. Inventarni brojevi građe upisani su na poleđini razglednica i slikovnih prikaza.

Svakodnevno se prate mikroklimatski uvjeti, mjere temperatura i vlaga. Čuvaonica je opremljena Defensorom AC6, tako da postoji mogućnost ovlaživanja prostora po potrebi. U ljetnim mjesecima prostor je u sustavu klimatizacije prostora Muzeja. Prostor se, naravno, zaključava te je pod videonadzorom, a ima i vatrododjavni te protuprovalni zaštitni sustav.

Nažalost, potres 22. ožujka 2020. znatno je oštetio zgradu Hrvatskoga učiteljskog doma u kojoj se od osnutka nalazi Hrvatski školski muzej – sva građa i aktivnosti moraju se premjestiti u neke druge prostore. Dugogodišnja briga svih djelatnika i iznimni rezultati u osiguravanju što boljih uvjeta rada, čuvanja i prezentiranja građe iznenada su prekinuti.

Zaštitna kutija za spremanje razglednica

IZVORI I LITERATURA

1. Hille, H. (1993). *Ansichtskarten sammeln*. Schwalmtal-Waldniel: Phil Kreativ Verlag GMBH.
2. *Hrvatski školski muzej 1901. – 2001. : stalni postav*. (2001). Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. Leko, K. (2015). *Umijeće sakupljanja razglednica*. Rijeka: Ex libris.
4. Maštrović, M. (2019). *Hrvatska grafika : prilozi za povijest hrvatskoga multioriginala*. Zagreb: Naklada Ljevak.
5. Milaković, G. (2015). *Istra Istria MEMENTO : izbor iz fundusa Zbirke starih razglednica*. Pula: Povijesni i pomorski muzej Istre.
6. Perić, N. (2011). *Pozdrav iz Karlovca*. Karlovac: Impressum; Tiskara Pečarić & Radočaj.
7. *Statut Hrvatskoga školskog muzeja*. (2011). Zagreb: Hrvatski školski muzej.

Elizabeta Serdar, Zagreb

CROATIAN SCHOOL MUSEUM'S COLLECTION OF POSTCARDS AND PICTORIALS

Summary

Until 2011, the Collection of Postcards and Pictorials had been part of the Photograph Collection. As the number of postcards donated or repurchased after the establishment of the permanent exhibition increased, it was proposed to separate it. The Collection presently comprises around 2000 objects. The primary collection criterion was the motif of and association with schooling, although many of them have high artistic value. They mostly represent school buildings or groups of students and teachers, whereas a specific group of letter cards and postcards features the Croatian Teachers' Home building, which houses the Museum. Postcards became increasingly popular among the public, which is why many museums began to focus on such materials and many cities decided to present themselves by publishing collected postcards. In our museum, they are processed by software, preventively protected and safeguarded in appropriate controlled micro-climatic conditions.

Key words: Croatian School Museum (Zagreb)
Collection of Postcards and Pictorials, postcards, letter cards,
museum collections